

education

Department:
Education
North West Provincial Government
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

TEKANYETSO YA PROFENSE

KEREITI 11

**SESOTHO PUO YA LAPENG
PHUPJANE 2024**

MATSHWAO: 70

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 11

DITAELO HO MOHLAHLUBUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO TSE THARO, e leng:
KAROLO YA A: Tekokutlwisiso (30)
KAROLO YA B: Kgutsufatso (10)
KAROLO YA C: Dibopeho le ditlwaelo tsa tshebediso ya puo (30)
2. Araba dipotso TSOHLE.
3. Qala KAROLO E NNGWE le E NNGWE leqepheng LE LETJHA.
4. Seha mola qetellong ya KAROLO E NNGWE le E NNGWE.
5. Nomora dikarabo tsa hao jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
6. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
7. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
8. O eletswa ho sebedisa nako ya hao ka mokgwa ona:
KAROLO YA A: Metsoso e 50
KAROLO YA B: Metsoso e 30
KAROLO YA C: Metsoso e 40
9. Ngola ka mongolo o makgethe mme o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1**

Potsong ena o nehlwe mefuta e mmedi ya ditema. Bala tema E NNGWE le E NNGWE ka hloko o nto araba dipotso tse botsitsweng temeng ka nngwe.

TEMA YA A**SEHLOHO SA KANKERE**

- 1 Kankere ke lefu leo ho lona disele tse sa phethahalang di tswang taolong, mme di senya dithishu mmeleng wa motho. Ho na le mefuta e fapaneng ya kankere (mofetshe) e jwalo ka ya matswele, ya popelo, ya matshwafo le ya letlalo jj. 5
- 2 Kankere ya matswele ke yona e atileng haholo bathong ba basadi mona Afrika Borwa. Dipalopalo tsa moraorao tjena tsa National Cancer Registry, di supa hore basadi ba fetang 10 000 ba fumanwe ba na le yona ka selemo sa 2016. Mosadi a le mong ho ba 15 Afrika Borwa o tla iphumana a na le kankere ena, ebile dipalopalo tseo, di lebelletswe ho ka eketseha nakong e tlang. Merabe e meng e kotsing ho feta e meng. Leha ho le jwalo, ho bohlokwa ho tseba hore mosadi ofe kapa ofe o kotsing ya ho ba le kankere ya matswele empa seo ha se bolele hore banna e ke ke ya eba diphofu. 10
- 3 Kankere ya matswele ke mofuta o fumanwang diseleng tsa matswele, moo ho fumanehang hore disele tseo di tlaitse mosebetsi wa tsona ebe di qetella di lobokane di bopile hlahala. Ha jwale mokgatlo wa Matjhaba wa Bophelo bo Botle o se o fumane mefuta e fetang e 70 ya dihlahala tsa matswele. Ha hlahala e na le kankere, e ka phatloha ya kena methapong ya madi, e phalle le ona ho fihlela e tlatatlala le mmele e qetelle e dula kae kapa kae feela mmeleng. Sena se bitswa ka hore ke 'metastatis'. 15
- 4 Kankere e ka hlasela batho bao malapeng a bo bona ho nang le nalane ya motho ya kileng a tshwarwa ke yona. E ka boela ya tshwara batho ba latelang, motho ya itsibolang ka mora dilemo tse 35, ngwanana ya qalang ho ya dinakong tsa hae pele ho dilemo tse 12 kapa mosadi ya yang dinakong ho fihlela a le dilemo tse 50. Kankere e ka alafuwa ka khemotherapi le ka radieishini, moo e tjheswang ka metjhini e ikgethang. Hape e ka phekolwa ka ho kgaolwa ha letswele kaofela. 20
- 5 Re ka hlokomela jwang hore re na le tshwaetso ya kankere? Bathong ba bang e iponahatsa ka tshwelesa letsweleng, mme ke lona letshwao le atileng. Tshwelesa eo ha e bohloko ha e sa le nyane. Ka nako e nngwe motho a ka fetoha mmala wa letlalo letsweleng, hoo letlalo le ka bang lefubedu kapa la kgakgapheha. Ntle le moo, tlhoko e ka saroloha ka mahlakoreng a fapaneng, mme ka nako tse ding ho ka ba le lero le qhitsang, le sa tlwaelehang. Ho feta moo, letshwao la ho qetela e ka ba la tshwelesa e ka lehafing. Taba tse monate ke hore ha o e hlokometse e sa qala, o ka phonyoha ka soba la nale diatleng tsa mmolai enwa. 35

6	Ho a hlokahala ke hona he hore re dule re itlhahloba kgafetsa. Motho e mong le e mong a ka etsa teko e bitswang, tekolo hararo (triple assessment) ha a belaela hore o na le kankere ena. Mofuta ona wa tekolo o kenyeletsa tlhahlobo ya mammogram, ultrasound le ho etsa biopsy ka ente e tla ntsha dithishu ho etsa diteko.	40
7	Dipatlisiso di bontshitse hore kgodumodumo ena, e ka bolaya batho ba ka bang 500 000 lefatsheng ka bophara ka selemo, mme ba ka bang 3 000 e ka ba Mafrikaborwa. Kankere ya matswele e tshajwa ke basadi bohle lefatsheng ka bophara ho sa kgathalletsehe hore o na le dilemo tse kae kapa o wa morabe ofe. Ha e kgetholle, e bolaya basadi ka bongata bo tshosang.	45
8	Dipatlisiso tsa SANCA di bontsha hore mehleng ya kgale kankere ena e ne e hlasela basadi ba dilemo tse ka hodimo ho 40. Ho thwe matsatsing a kajeno e se e hlasela le ba banyane ho feta moo. Basadi ba batho batsho le bona ba se ba lokela ho ba sedi le ho ngongoreha haholo tabeng ena kaha le bona e se e ba hlasela ho feta pele. Dilemong tse ka bang 20 tse fetileng e ne e le matla haholo basading ba makgowa. Sephetho se sibollotsweng sa ba sa phatlalatswa ke lesedinyana la British Journal of Cancer maqalong a selemo, se bontshitse hore basadi ba batho ba batsho e ba hlasela ha ba le dilemong tse 40 athe ba makgowa bona e ba hlasela ha ba le dilemong tse 67.	50
54

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa ho www.cancer.org.za]

- 1.1 Nehelana ka mofuta o le mong wa Mofetshe. Sheba mola wa 3. (1)
- 1.2 Ke basadi ba bakae ba ileng ba fumanwa ba na le tshwaetso ya Mofetshe ka 2016? Sheba mola ya 7. (1)
- 1.3 Bolela hore hlahala e ka ata jwang mmeleng. Sheba mela ya 15. (1)
- 1.4 Nehelana ka matshwao A MABEDI ao Kankere e ka iponahatsang ka ona ho motho. Sheba mela ya 29–34. (2)
- 1.5 Ke batho bafe ba kotsing ya ho tshwarwa ke Kankere? Bolela BA BABEDI. Sheba mela ya 21–35. (2)
- 1.6 Ke ditaba dife tse kgothatsang ka lefu lee? Sheba seratswana 5. (2)
- 1.7 Phapano ke efe pakeng tsa basadi ba batho batsho le ba makgowa malebana le lefu lee, ho ya ka British journal? (2)
- 1.8 Ke polelo efe temeng e re tsebisang hore lefu lena le boetse le tshwara banna? (1)

- 1.9 Bolela hore polelo e latelang ke Ntlha kapa Mohopolo, o be o nehelane ka lebaka la karabo ya hao.
Ka 2016 ho fumanwe basadi ba bangata ba tshwerwe ke kankere ya letswele. (2)
- 1.10 Hobaneng sephetho sa tekolo e hararo (triple assessment) se ka tshepuwa ntle le pelaelo? (2)
- 1.11 Bolela hore polelo e latelang ke Nnete kapa Mafosi, o be o nehelane ka lebaka la karabo ya hao.
Motho ya itlholang selemo le selemo a ka phema sehloho sa Mofetshe. (2)
- 1.12 Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho ya ka ditaba tsa tema (A–D),
Kankere e tshwantshwa le kgodumodumo hobane e hlasela basadi ...
A ba ka tlase ho dilemo tse 40 ka bongata.
B ba ka hodimo ho dilemo tse 40.
C ba batho ba batsho ha ba le dilemo tse 40.
D le banna ba dilemo ka ho fapana e sa kgethe. (2)
- 1.13 Ho ata ha lefu la kankere ho ka ama moruo wa naha jwang? (2)

TEMA YA B

[Setshwantsho se nkuwe ho Google]

- 1.14 Ho latela puo ya mmele wa mosadi ya setshwantshong se ka hodimo, ke eng e bontshang hore o a touta? (1)
- 1.15 Ke lefu lefe leo o ka ipakelang lona ka lebaka la ho touta? (1)
- 1.16 Hlalosa hore ke ka lebaka la eng ha mosadi ya setshwantshong a tonetse *X-Ray* eo a e tshwereng mahlo. (2)
- 1.17 Ditaba tsa TEMA YA A di tshehetsa jwang se hlahellang setshwantshong sa TEMA YA B. (2)
- 1.18 Ebe ke ntlha kapa ke mohopolo hore kankere e tshwara makgowa ka bongata ho feta batho ba batsho? Tshehetsa karabo ya hao. (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang, ebe o di kgutsufatsa ka ho ngola ka seratswana se momahaneng moo o hlalolang makunutu a ho fetola ditlwaelo tse mpe.

ELA TLHOKO

O lebeletswe ho etsa tsena tse latelang:

1. Kgutsufatso e be ya mantswe a sa feteng 90.
2. Dintlha e be TSE SUPILENG tse jereng mohopolo wa sehlooho.
3. Ngola ka mokgwa wa seratswana se momahaneng.
4. Bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso ya hao.

TEMA YA C**LEKUNUTU LA HO FETOLA DITLWAELO TSE MPE**

Tlwaelo ke seo o se etsang kgafetsa bophelong. Ditlwaelo tse mpe tse sa laoleheng di kenyelletsa ho tsuba, ho nwa jwala kapa ho ja haholo. Ho bohlokwa ho hlwaya sesosa sa ditlwaelo tse mpe. Ditlwaelo ha ho bonolo ho di hlola hobane hangata tsona ke moputso wa takatso e itseng.

Dipatlisiso di hlalositse hore tsela e sebetsang hantle haholo ho fetola tlwaelo ke ho fetola seo o se etsang ka mehla. Nahana ka ditsela tse ka o qobisang tlwaelo e mpe mme o dumele hore o ka fetoha. Ha o ka inehela, o tla dula ka tlwaelo eo bophelo bohle ba hao. O hloka ho nka qeto e sa fetoheng, o se ke wa tela feela ka mora boiteko bo le bong. O tlameha ho iphapanyetisa taba ya hore ho thata ho fetoha mme o shebane le mabaka a etsang hore o batle ho fetoha.

Lemoha dintho tse o hanelang ho fetoha. Kaofela re na le tlwaelo ya ho batla ho kgutlela mekgweng ya rona ya pele. Ha o qala o ipehela mabakanyana a ho se batle ho fetoha, ikgaleme ka matla. Imamele mme o tlose mabakanyana ana. Amohela diphetoho di le bonolo ebile di laoleha. Fetola tlwaelo e le nngwe ka nako.

Tsepamisa matla a hao ho fetoleng tlwaelo e le nngwe ka katleho, ebe o fetela ho e latelang. Hlokomela ditshitiso le diphephetso tse ka bang teng, mme o fumane mokgwa wa ho sebetsana le tsona. Iketsetse dikgopotso tse tla o thusa ho fetola ditlwaelo tse mpe.

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa makasineng wa CHANGENOW, Motsheanong 2014]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3: PAPATSO**

Boha papatso ena e latelang ebe o araba dipotso tse theilweng ho yona.

TEMA YA D

DIMPHO TSE NGATA

Qadisa ngwana hao sekolong hantle selemong se setjha ka dieta tse pholitjhilweng, tse benyang. Lethathama la **Plush** la ho kgutlela sekolong le na le dihlahiswa tsa maemo a hodimo tse fepang le ho laola maemo a dieta tsa ngwana hao. E bitsa R7,99, lethathama la Plush la ho boela sekolong le fumaneha mabenkeleng a pele naha ka bophara hape le tshwanela bajete e nngwe le e nngwe ya ho boela sekolong. Bakeng sa lesedi ka dihlahiswa le tlhokomelo ya dieta, etela www.plush.co.za. Babadi ba 5 ba lehlohonolo ba monyetleng wa ho hapa sephuthelwana sa **Plush Back-to-School** se bitsang R1 000 ka seng.

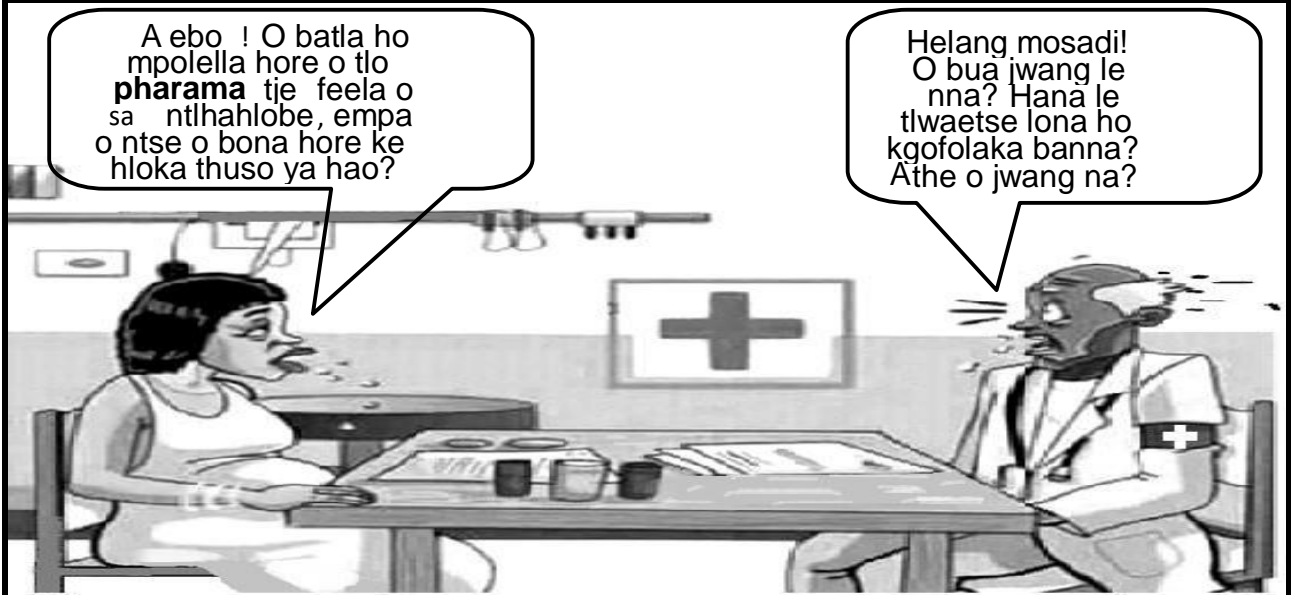
[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa ho: BONA Pherekong 2014: 110]

- 3.1 Ke sefe sehlahiswa se bapatswang moo? (1)
- 3.2 Mosebetsi wa bohlokwa wa sehlahiswa see ke ofe? (1)
- 3.3 Papatso ee e reretswe bomang? (1)
- 3.4 Ha o hloka ho tseba haholwanyane ka sehlahiswa se, o ka etsa jwang? (1)
- 3.5 Ke ofe moputso o ka unwang ke babadi papatsong ee? (2)
- 3.6 Bolela mawa a mabedi a ho bapatsa ao mongodi a a sebedisitseng papatsong ena. (2)
- 3.7 Na o nahana hore sehlahiswa se e se ka sebeta mosebetsi wa sona jwalo ka ha ho boletswe papatsong? Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka. (2)

[10]

POTSO YA 4: KHATHUNU

Boha khathunu e latelang e be o araba dipotso tsa thutapuo le tshebediso ya puo tse e latelang.

TEMA YA E

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa ho: www.google.com/pictures]

4.1 Hlalosa kamoo dipuo tsa mosadi ya khathunung di dumellanang kateng le puo ya hae ya sefahleho. (2)

4.2 Sepheo sa mongodi ka lebotsi le polelong e latelang ke sefe?

O bua jwang le nna? (2)

4.3 Hlalosa kamoo tshekamelo e totobalang kateng mantsweng a monna ya khathunung. (2)

4.4 Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho (A–D). Ngola karabo e nepahetseng kapa tlhaku feela, ebe o tshetsa karabo ya hao ka lebaka.

Lentswe le ntshofaditsweng polelong e latelang le ka ba le tshusumetso efe ho monna ya khathunung?

O batla ho mpoella hore o tlo **pharama** jwalo feela o sa ntlhahlobe?

- A Monna eo a ka ikutlwa a nyatsehile.
- B Monna eo a ka ikutlwa a tshohile.
- C Monna eo a ka ikutlwa a maketse.
- D Monna eo a ka ikutlwa a halefile. (2)

- 4.5 Na dipuo tsa monna ya khathunung di dumellana le mosebetsi wa hae?
Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka.

(2)
[10]

POTSO YA 5: TEMA YA PROSA

Bala tema e latelang, o nto araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA F

BOLEBADI

Bolebadi ke lefu le nanarelang mang kapa mang, ha le kgethe dilemo. Bohloko ba lona ke hore bo ka o tima menyetla e itseng bophelong. Ha o le dilemong tsa boqheku teng, ha ke sa bua! Bo dula bo o qabanya le bao o phelang le bona. Ba a utswiswa, ba batliswa seo ba sa se tsebeng hore se hokae, ba bile ba ntse ba omangwa.

Bolebadi ke sebatahadi se harolang se kgutsitse. Ha se fihletse motho, se mo harolaka feela ntle le qenehelo, a sale a boborane sa kgoho e nketswe ditsuonyana ke phakwe, a be a qenehelwe le ke ngwana lesea. Bo fetola bophelo ba rona ka sekgahla, mme bo re lebatsa le sebopeho seo motho a neng a le ho sona pele bo mo fihlela.

Leha ho le jwalo, bolebadi bo molemo hobane bo o lebatsa tse bohloko tse ileng tsa o thefula bophelong tse jwalo ka ho thobelwa ke lehlakwe la pelo ya hao.

Ruri ha o tshaba o tshabe bolebadi!

[Tema ya boiqapelo]

- 5.1 Hlalosa tshebediso ya 'leha ho le jwalo' tlhophisong ya tema ya F. (2)
- 5.2 Qolla polelo eo ho yona mongodi a sebedisitseng lepata, o be o bolele hore o le sebedisitse ka sepheo sefe. (2)
- 5.3 Lentswe lena 'thefula' le o tsebisang ka ketsahalo eo ho buuwang ka yona? (2)
- 5.4 Hobaneng ha mongodi a kgethile ho reha bolebadi 'sebatahadi' temeng ee? (2)
- 5.5 Hobaneng ha mongodi a kgethile ho sebedisa lentswe lena 'rona' ho ikenyelletsa sehlopheng sa ba reretsweng tema ee? (2)

[10]

MATSHWAO KAOFELA A KAROLO YA C: 30
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70